

что, в свою очередь, ставит под угрозу существование других людей, делая неизбежным их участие в вооруженных столкновениях.

ARAYIK FIRYAN

Artsakh State University, Lecturer

BORDER ZONE CHARACTERISTICS AS A SOCIAL CONFLICT AREA

Literature study and own observations suggest that borderline population is often involved in armed conflicts due to the fact that armed clashes contribute to the formation of warring societies, which, in their turn threaten livelihoods of people forcing them not to stay away from armed clashes.

ԳԱՅԱՆԵ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

Խ. Արցախի անվան հայկական պետական մանկավարժական
համալսարանի հայցորդ

ԿԱՐԾՐԱՏԻՊԵՐԻ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՎԱԳ ՆԱԽԱԴԱՐՈՑԱԿԱՆ ԿՈՑՆԻՑԻԱՅԻ ԴՐՍԵՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

Տվյալ հոդվածում ներկայացվել է արմատացող կարծրատիպերի ձևավորմանը նպաստող մի շարք գործոններ, որոնք ունենում են դեստրուկտիվ ազդեցություն ավագ նախադպրոցական տարիքի երեխաների կոգնիտիվ դրսևորումներին:

Բանալի բառեր՝ Կոգնիցիա, կարծրատիպ, դեստրուկտիվ, օնտոգենեզ, կոգնիտիվ մենտալիտետ, կոգնիտիվ դրսևորումներ:

Կոգնիցիա բառը լատինական ծագում ունի և թարգմանաբար նշանակում է իմացություն, մտածողություն: Այն արտաքին աշխարհից ստացված ինֆորմացիան է, որը մշակվելով մարդկային ուղեղում՝ վերածվում է սցենարների, ֆրեյմերի (հիշողության մեջ պահպանված պատկերացումների փոխկապակցումն է), մտածողության ուրույն կառույցների: Ինչպես նշում է Ու. Նայսերը. «Կոգնիցիան կապված է իմացական բոլոր գործընթացների հետ. սենսորային տվյալները մուտք գործելով ուղեղ՝ անմիջապես տեղակայվում, խառնվում, տարածվում, ձևափոխվում, հստակեցվում, ամրագրվում, զարգանում, պահպանվում և կիրառվում են» [1]:

Կոգնիցիա ասելով՝ հասկանում ենք անձի՝ տվյալ դեպքում ավագ նախադպրոցականի իմացական գործընթացների փոխկապակցված, նպատակաուղղված, շարժուն ամբողջությունը, որը ներկայանում է համոզմունքների, գաղափարների, դատողությունների և ընդհանուր տրամաբանական մտածողության տեսքով: Այն սաղմնավորվում և ձևավորվում է մանուկ տարիքից և սկսում է արմատանալ ավագ նախադպրոցական տարիքում, երբ սկսում է ձևավորվել տրամաբանական մտածողությունը: Իհարկե այս տարիքում դեռևս չի արմատացել տրամաբանական մտածողությունը (12 տ.), երեխաները չունեն մեծ կյանքի փորձ, այնուհանդերձ նրանք արդեն տարբերակում են միջավայրում տեղի ունեցող երևույթների նշանակալիությունը և կարևորու-

թյունը: Նրանք կարողանում են տարանջատել «հեղինակություններին», ովքեր իրենց լավ կամ վատ ներգործությամբ ձևավորում են անհատական դիրքորոշում և վերաբերմունք շրջապատի նկատմամբ, ինչը կոգնիտիվ մտածողության հենակետային տարր է:

1. Մշակույթի ազդեցությունը երեխայի կոգնիտիվ դրսևորումներում

Երեխաները, մուտք գործելով նախադպրոցական հաստատություն, արդեն ունեն իրենց ուրույն՝ ընտանեկան միջավայրում ձևավորված մտածելակերպի կոնցեպտները, որոնք էլ գերակա են լինելու կոգնիտիվ դրսևորումներում: Սա մենք կանվանենք ընտանեկան մենտալիտետ, որն անմիջականորեն բխում է ազգայինից:

Յուրաքանչյուր ազգ ունի իր «մենտալիտետը», որն արդյունք է որոշակի ժամանակաշրջանի, պատմության, մշակույթի, տնտեսության, աշխարհագրական տարածքի, գաղափարների և ավանդույթների: «Մենտալիտետը» բնութագրում է որոշակի ինտեգրում ունեցող մարդկանց համախումբ, ովքեր ունեն միևնույն մշակույթը, ինչը թույլ է տալիս նկարագրել շրջապատող աշխարհից իրենց զգացածի և տեսածի յուրահատկությունը՝ ի ցույց դնելով առանձնահատուկ վերաբերմունք երևույթների նկատմամբ [2]:

Երեխան լինելով ընտանիքի, ինչպես նաև տվյալ ազգի ներկայացուցիչ՝ անմիջականորեն դառնում է տվյալ միջավայրին և ժամանակահատվածին՝ բնորոշ մտածողության կրողը: Ըստ տարիքային առանձնահատկությունների՝ բոլոր երկրների երեխաները իրար նման են, նրանք ծնվում են՝ որպես աշխարհի քաղաքացի, սակայն ըստ գենետիկ նախադրյալների, անձնային որակների, ազգային պատկանելության, սոցիալական միջավայրի, կոնկրետ ժամանակահատվածի, աշխարհագրական դիրքի՝ տարբերվում են միմյանցից:

Զորեղ է մշակույթի ներգործությունը երեխայի վրա: Նախակրթարաններում երեխաները իրենց ստացած տեղեկույթը կարողանում են ի ցույց դնել կոգնիտիվ դրսևորումների՝ վարքի և խոսքի միջոցով: Ավագ նախադպրոցականը ունի ձևավորված խոսք, ինչի օգնությամբ կարողանում է արտահայտել իր մտքերը: Սակայն լինում են դեպքեր, երբ երեխան չի ցանկանում խոսել կամ դժվարանում է շարադրել իր մտածածը, նման դեպքերում օպտիմալ է երեխաների հետ աշխատել նկարչության, ծեփակերտման, խաղային և թատերականացման եղանակով, որոնք պատկերացում կտան երեխայի կոգնիցիայի մասին. Ժ. Պիաժեն հավաստում է, որ երեխայի կողմից պատկերված նկարները նրա հոգու հիերոգլիֆներն են [4]:

Ըստ Վիգոտսկու՝ [3] մարդն իր օնտոգենեզում յուրացնում է մշակույթի բոլոր արժեքները, որոնք իմացական գործընթացների բարձր ֆունկցիաներ են: Նա նշում է նաև իմացական գործընթացների բնական ֆունկցիաների մասին, որոնք պայմանավորված են մարդու հոգեֆիզիոլոգիական ապարատով: Բոլոր իմացական գործընթացների էլեմենտար երևույթները բնական են (օր. եթե ըմբռնումը բխում է զգայությունից, ապա բնական ֆունկցիա է, իսկ եթե այն իմաստավորվում է բառերով, ապա բարձր ֆունկցիա է): Ավագ նախադպրոցական տարիքի երեխան, յուրացնելով մշակութային արժեքները, դրսևորում

է դրան համապատասխան վարք և դիրքորոշում: Գործի դնելով կամային ոլորտը՝ նա փորձում է համապատասխանել տվյալ միջավայրին՝ հարմարեցնելով իր ներքին պատկերացումները և մոլումները արտաքին աշխարհին:

Ավագ նախադպրոցականը (4,5 - 6 տ.) արդեն ունի ձևավորված «ես» («ես» կոնցեպցիա, 3 տ.), պատկերացում և վերաբերմունք սեփական անձի հանդեպ, ինչպես նաև շրջապատին հարմարվելու փորձ: Երեխայի «ես»-ի կարևորությունը՝ էզոցենտրիզմը [4], հարմարվելով նոր ժամանակահատվածին (3-4 տ.) և միջավայրին՝ քայլ է կատարում սոցիալիզացիայի նոր՝ առավել մասշտաբային փուլ, որն էլ ինքնին երեխայի մոտ ձևավորում և արմատացնում է կոգնիտիվ նոր առանձնահատկություններ: Նա հարաբերությունների ավելի լայն շրջանակում դառնում է անհատականորեն յուրահատուկ, բայց միևնույն ժամանակ տվյալ հասարակական միջավայրին ներդաշնակող մասնիկ: Երեխան գիտակցում է արդեն, որ ինքը և՛ յուրահատուկ է, և՛ միևնույն ժամանակ նման է իր տարեկիցներին: Նա կարող է կարևորել իր «ես»-ը՝ հարգելով կամ չհարգելով մյուս երեխայի «ես»-ը: Այս դաշտում երեխայի մոտ ձևավորվում է «հավասարը հավասարին» պատկերացումը, որը հարաբերությունների կայացման շատ կարևոր և որոշիչ գործոն է:

Ցանկալի է, որ երեխան նախադպրոցական հաստատություն հաճախի երեք տարեկանից, քանի որ եթե նա ավելի ուշ միանա արդեն ձևավորված խմբին, հարմարման գործընթացը կլինի դժվար:

Նախադպրոցական տարիքի երեխան ձեռք է բերում կյանքի կարևոր մի փորձ ևս. նա իր ընտանիքի անդամներին արդեն սկսում է բացահայտել մեկ այլ տեսանկյունից: Եթե կյանքի առաջին տարիներին նրա համար ծնողն էր համարվում հեղինակություն, ապա նոր միջավայրում ի հայտ են գալիս նոր հեղինակություններ: Այստեղ խառնվում են դիրքորոշումները, և երեխան, նոր իրավիճակում հայտնվելով, ելքեր է գտնում, որոնք էլ դառնում են կոգնիտիվ նորագոյացություններ: Երեխան կարող է կարևորել

- ծնողներին,
- հասկակիցներին,
- դաստիարակին,
- ծնողներին, դաստիարակին,
- ինքն իրեն:

Ավագ նախադպրոցականի նոր հարաբերությունների ստեղծման և կոգնիտիվ նորագոյացության հիմք է դառնում նաև երեխա-օտար մեծահասակ (դաստիարակ) փոխգործունեությունը: Շատ հաճախ կարելի է լսել ծնողի արտահայտած միտքն այն մասին, որ երեխայի համար շատ կարևոր է դաստիարակի կարծիքը, խոսքը: Դաստիարակի մի փոքրիկ գովեստն ավելի նշանակալից է, քան ծնողի գովեստների շարքը: Երեխայի անձի բնականոն զարգացման համար կարևոր է մանկավարժի կոմպետենտությունը և ծնողի լայնախոհությունը, քանի որ այս տարիքում են ձևավորվում դիստրուկտիվ կարծրատիպերը: Ծնողի և երեխայի փոխհարաբերությունների առողջ, անկաշկանդ և ջերմ լինելը նպաստում է կոնստրուկտիվ մտածողության ձևա-

վորմանը: Երեխաները լինում են լինում են ինքնաբավ, դիմակայող և ճկուն հարաբերությունների մեջ:

Ավագ նախադպրոցականի մոտ ձևավորված կոգնիցիան կարող է դառնալ և՛ բնականոն դիրքորոշում կամ առողջ մտածելակերպ, և՛ կարծրատիպ՝ աղավաղված մտածողության արդյունք, որը հետագայում դառնում է բարդույթ, վնասում նրան ողջ կյանքի ընթացքում:

Ջ. Ս. Բեկը [5] կազմեց կոգնիտիվ աղավաղումների հետևյալ ցուցակը՝

1. Մտածողության ձև՝ «ամեն ինչ կամ ոչինչ», որտեղ մարդը առաջնորդվում է «կամ-կամ»-ի սկզբունքով, ամբողջական իրավիճակը մասնատում է:

2. Դրամատիզացում՝ ապագայի կանխագուշակում միայն նեգատիվ երանգներով:

3. Պոզիտիվ պահերի անտեսում՝ պոզիտիվ զգացողությունները հաշվի չառնելով:

4. Էմոցիոնալ փաստարկումներ՝ հիմք ընդունել կանխագագումը՝ հաշվի չառնելով փաստերը, որոնք հակառակն են ապացուցում:

5. Պիտակներ կպցնել՝ անընդմեջ պիտակավորել ինքն իրեն և այլ մարդկանց:

6. Ուռճացնել (նսեմացնել, պակասեցնել) վատը և չնկատել լավ իրադարձությունները:

7. Մենտալ գտում-կենտրոնանալ ոչ պոզիտիվ, այլ նեգատիվ ինֆորմացիային:

8. Մտքեր կարդալ- անհիմն հավատ /պնդում/, որ կարդում է կամ գիտի ուրիշի մտքերը:

9. Գերընդհանրացում-սահմանափակ տվյալներով՝ լայնածավալ նեգատիվ պահանջմունքների վերհանում:

10. Անհատականացում (պերսոնալիզացիա)- չարդարացված վերաբերմունք ինքն իր հանդեպ՝ այլ մարդկանց վարվելակերպի պատճառով:

11. Կտրուկ պնդումների կիրառում - անփոփոխ և անհիմն պնդում պարտադիր վարքագծի վերաբերյալ իր և ուրիշների համար, ինչն արտացոլվում է «պետք է», «պարտավոր է» արտահայտություններում:

12. Թունելային ուղղություն - իրավիճակում միայն նեգատիվ ասպեկտներ տեսնելու ունակություն:

Այս ամենը երեխայի մոտ կարող է ձևավորվել նրա համար հեղինակություն հանդիսացող անձանց՝ ծնողի, տարեկիցների, մանկավարժի բացթողումների, սխալ վերաբերմունքի, անտարբերության հետևանքով:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Reed St. R. Cognition. Theory and Application. 4-th ed. San Diego: Brooks. – 1996.
2. **Агеев В. С.** Межгрупповое взаимодействие. М., 1990.
3. **Выготский Л. С.** Психология развития человека-М.: Изд-во Смысл, 2005.
4. **Пиаже Жан.** Избранное психологические труды.- М. 1995.
5. **Джудит Бек.** Когнитивная терапия.- М., 2006.

ԴԱՅՆԵ ՄԱՐԴԱՐՅԱՆ

Армянский государственный педагогический университет им. Х. Абовяна, соискатель

ФОРМИРОВАНИЕ СТЕРЕОТИПОВ И ВЛИЯНИЕ НА КОГНИТИВНЫЕ ПРОЯВЛЕНИЯ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В данной статье представлены факторы способствующие формированию укоренившихся стереотипов, которые имеют деструктивное влияние на когнитивные проявления у детей старшего дошкольного возраста.

GAYANE MARGARYAN

Armenian State Pedagogical University after Khachatur Abovyan, Applicant

FORMATION OF STEREOTYPES AND THEIR INFLUENCE ON COGNITIVE MANIFESTATIONS AMONG OLDER PRE-SCHOOL AGE CHILDREN

This article presents factors contributing to the formation of entrenched stereotypes that have destructive effects on cognitive manifestations on children of older preschool age are presented.

ԾՈՎԻՆԱՐ ՆԵՐՄԻՍՅԱՆ

Գործնական հոգեբանության և սոցիալագիայի
«ՈՒՐԱՐՏՈՒ» համալսարանի հայցորդ

ՍԵՌԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐՆ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

Հոդվածում ներկայացվում է սեռական աններդաշնակության ազդեցությունն ամուսինների փոխհարաբերությունների վրա: Այն բավականին մեծ ազդեցություն ունի մարդու գործունեության վրա և դրա լիարժեքությունը կարող է դառնալ էներգիայի և ստեղծագործական ներշնչանքի անսպառ աղբյուր, երաշխիք⁸ բարձր տրամադրություն: Երիտասարդների մի զգալի մասն ամուսնանալով չի տիրապետում ամուսնական կյանքի հոգեւեռական հիմքերին: Լիովին արդարացված է, երբ ժամանակակից կյանքը պահանջում է որպեսզի սեռական դաստիարակությունը դրվի որակապես նոր հարթության վրա: Այս ամենին տիրապետող գույգերը կարող են հասնել ամուսնական ներդաշնակության: Ինտիմ ամուսնական հարաբերություններն ամուսիններին կապող ամենակարևոր գործոնը չեն: Բայց ինչպես սխալ կլիներ առաջնային դերը հարաբերություններում դրան տալն, այնպես էլ հերքել դրա կարևորությունը:

Բանալի բառեր՝ սեռական կյանք, աններդաշնակություն, ընտանիք, ամուսնություն, բախում:

Մասնագիտական գրականության մեջ տարածված է այն սահմանումն, ըստ որի ընտանիքը դա կնոջ և տղամարդու կամավոր միությունն է, որը կազմվում է ազատ ընտրությամբ և համապատասխան օրենսդրությամբ [1, էջ 29]: Գաղտնիք չէ, որ ընտանիքի միջուկը վերջին հաշվով հենց ընտանեկան սերտ կապն է: Ամուսնությունը հակառակ սեռերի միջև կոնկրետ փոխհարաբերություն է, որը հիմնված լինելով սիրո և հարգանքի վրա կարող է ուղեկցել նրանց ողջ համատեղ կյանքի ընթացքում:

Այս առումով կարծում ենք միանգամայն իրավացի է Ա. Մարգարյանը երբ գրում է, որ «ամուսնական կյանքը բարդ «դիվանագիտություն» է և եթե այդ